

Вікторія СТЕЦЮК,

магістрантка 1 курсу ОПП «Українська філологія: літературні та мовнокомунікативні студії»,

Національний університет «Острозька академія»;

Лариса МІНІЧ,

доцент кафедри української мови та літератури,

Національний університет «Острозька академія»

ВОЄННА ЛЕКСИКА В ПАРАДИГМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті висвітлено особливості воєнної лексики в парадигмі лінгвістичних досліджень і розглянуто воєнну фахову мову як сферу функціонування воєнної лексики; з'ясовано, що вона характеризується чіткістю і лаконічністю; проаналізовано проблеми класифікації воєнної лексики й досліджено стилістично марковані одиниці в системі воєнної лексики.

Ключові слова: *воєнна лексика, стилістично марковані одиниці, воєнна фахова мова, лексичні інновації, класифікації воєнної лексики.*

The article highlights the features of military vocabulary in the paradigm of linguistic research. The military professional language as a sphere of functioning of military vocabulary is considered. It is revealed that it is characterized by clarity and conciseness. The problems of classification of military vocabulary are analyzed and stylistically marked units in the system of military vocabulary are investigated.

Keywords: *military vocabulary, stylistically marked units, military professional language, lexical innovations, classifications of military vocabulary.*

У зв'язку зі стрімким розгортанням подій повномасштабної війни в межах України у щоденній мовленнєвій діяльності пересічна людина все частіше послуговується лексикою воєнного спрямування, що є достатньо специфічним прошарком словника. Лексеми воєнної фахової мови потребують посиленої уваги насамперед під час залучення їх до комунікації з метою

правильного і грамотного вживання. Воєнна фахова мова як спеціальна мова, яка обслуговує різноманітні аспекти воєнної галузі, унормовується та функціонує з метою гарантування військової безпеки нашої держави. Ця сфера тісно пов'язана з іншими сферами, зокрема з політичною, соціокультурною, науково-технічною тощо.

Фахова воєнна мова неодноразово ставала об'єктом дослідження українських та іноземних лінгвістів, які вивчали проблеми, пов'язані зі способами і шляхами творення, лінгвальними й екстралінгвальними аспектами функціонування воєнних термінів (В. Кондрашов, І. Матюшин, Т. Михайленко, Л. Ткачова, Н. Фоміна, В. Шевчук та ін.), когнітивними чинниками функціонування воєнної лексики (І. Андрусак, Г. Бучина, Л. Венедиктова та ін.).

Насамперед зупинимося на розгляді ключових понять цього дослідження, зокрема «фахова мова» та «воєнна лексика». Щодо першого зазначеного поняття, то слід зауважити, що на позначення лексики, яка обслуговує певний фах, у мовознавстві застосовують низку рівнозначних термінів: «спеціальна підмова», «фахова мова», «субмова» та ін. [1]. Серед українських та іноземних лінгвістів на сучасному етапі немає одностайності в трактуванні поняття фахової мови, а тому відсутнє й загальноприйняте визначення цього терміна.

Одне з найвідоміших визначень поняття «фахова мова» належить німецькому мовознавцю Л. Гофману. На його погляд, фахова мова є сукупністю усіх мовних засобів, що застосовують в обмеженій комунікативній сфері для взаєморозуміння комунікантів, які працюють у цій галузі [12, с. 53]. Т. Р. Кияк стверджує, що «до цієї дефініції слід додати ще й той факт, що функціонування фахової мови забезпечує винятково чітко встановлена термінологія» [5, с. 203]. Фахова мова охоплює фахову лексику, терміни, стилістичні і синтаксичні конструкції, фонетичні та морфологічні засоби і є частиною загальноновживаної мови [12].

На нашу думку, фахова мова виступає засобом обміну знаннями і досвідом між фахівцями у певній професійній галузі. Беручи до уваги вищенаведені визначення, можемо окреслити такі головні ознаки фахових мов:

– специфічний набір мовних одиниць та специфічне коло користувачів;

– тісний зв'язок із певною предметною галуззю;

– базування на системі загальнонаціональної мови, тобто дотримання лексичних, морфологічних, синтаксичних норм і правил організації тексту, характерних для загальноновживаної мови;

– обмежена кількість функцій порівняно із загальною мовою.

Щодо поняття «воєнна лексика», то акцентуємо увагу на тому, що воєнна лексика є однією із найдавніших фахових підсистем, що має свої особливості розвитку та функціонування. На думку О. О. Дмитрук [3], воєнна лексика є системою лексичних засобів, які віддзеркалюють різноманітні військові поняття та вживаються як у загальнонародному, так і в спеціальному спілкуванні.

Погоджуємося з І. В. Царьовою [11], що поняття «воєнна лексика» є багатокомпонентним та складним, воно охоплює також воєнну термінологію і воєнну терміносистему. При цьому поняття «воєнна термінологія» поєднує сукупність воєнних термінів, що віддзеркалюють поняттєвий апарат військової науки та пов'язані зі способами й формами ведення війни, з питаннями стратегічного застосування збройних сил, а також оперативного тактичного використання об'єднань, із їх організацією, технічним оснащенням та озброєнням. Слід зазначити, що воєнній лексиці притаманна лаконічність, чіткість, вона функціонує з метою обслуговування сфери військової діяльності.

С. В. Федоренко та А. В. Бернадіна [10, с. 259] вважають, що воєнна фахова мова, характеризуючись лаконічністю та чіткістю, становить комплекс, який містить воєнну термінологію та стилістично марковану лексику, що зазнають постійного розвитку і вдосконалення шляхом виникнення нових понять і реалій.

Л. В. Туровська зауважує, що на розвиток воєнної фахової мови впливають такі екстралінгвальні чинники: соціально-комунікативний (інтелектуальний, естетичний), соціально-економічний та історико-політичний [9, с. 35].

І. О. Литовченко підкреслює, що до таких позамовних чинників належать: соціально-політичні умови в лінгвістичному соціумі, функціональний статус державної мови, рівень розвитку науки й техніки в мовному середовищі, термінологічна політика держави, а також міжнародний статус національної мови [7, с. 77–78].

Як бачимо, на сучасному етапі загально визнаним є той факт, що воєнна фахова мова найбільше розвивається у ході воєнних конфліктів під впливом низки екстралінгвістичних факторів, серед яких головними є ступінь участі в збройних конфліктах широких народних мас, особливості їхньої діяльності, рівень трансформації способу життя всієї мовної спільноти у період таких конфліктів, соціальний тип воєнних конфліктів та ін.

Зазначимо, що сьогодні в науковій літературі можна простежити відсутність єдиного загальноприйнятого підходу до класифікації воєнної лексики. Воєнна лексика в сучасному мовознавстві вивчається у різноманітних аспектах, що пов'язані з головними тенденціями розвитку лінгвістики. Найбільш поширеними у лінгвістиці є вивчення воєнної лексики у лексико-семантичному аспекті, згідно з яким виділяють різні лексико-тематичні групи, що об'єднують слова для позначення предметів, понять, процесів, ознак тощо.

Ю. О. Лукіячук [8] розробила тематичну класифікацію воєнних термінів відповідно до видів та родів Збройних Сил і, відповідно, пропонує виокремлювати:

- 1) терміни Сухопутних військ;
- 2) терміни Військово-повітряних сил;
- 3) терміни Військово-морських сил;
- 4) терміни Інженерних військ;
- 5) терміни Військ зв'язку.

Поширеним у мовознавчій науці є поділ воєнної лексики за дериваційним критерієм. Деривацію у лінгвістиці трактують як процес утворення вторинних мовних знаків, що можна пояснити за допомогою вихідної одиниці: морфів на базі звуків, слів на базі інших слів чи словосполучень, слівформ на базі морфів, тексту на базі висловлювань [2, с. 79]. Дослідники воєнної лексики (О. Я. Андріянова, Т. Б. Лебедева, Л. В. Мурашко та ін.) здійснюють аналіз найбільш продуктивних моделей її творення, зокрема детально розглядають морфологійний, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний та морфолого-синтаксичний способи творення військових номенів, що дає можливість охарактеризувати лексико-граматичні класи військових номенів. Дериваційна класифікація воєнної лексики репрезентує не тільки можливості побудови слів із різними формантами і ступінь їх продуктивності, але й забезпечує більш ґрунтовний опис семантики лексем воєнної сфери.

Окрім того, у сучасному мовознавстві виконано аналіз воєнної лексики у функційному аспекті, що передбачає систематизацію номенів військової справи відповідно до сфери функціонування в лексико-семантичному полі «Військова лексика». Відомо, що військова галузь не обмежується тільки формальними дефініціями об'єктів, понять і предметів військової справи, а тому воєнна лексика містить сленг військових, жаргонізми, просторічну й розмовну лексику. До цієї групи належать емоційно забарвлені елементи воєнної лексики, неоднорідні за своєю функціональною характеристикою лексичні одиниці, що найчастіше є стилістичними синонімами військових термінів. Таким чином, воєнна лексика також характеризує сферу неофіційного професійного спілкування, стираючи межі між воєнною і загальномовною розмовною лексикою. Беручи до уваги функційний критерій, воєнну лексику в мовознавстві розподіляють на загальнонаукову, міжгалузеву, вузькогалузеву та загальновійськову [6, с. 106].

Слід зазначити, що в сучасному глобалізованому інформаційному просторі сфера використання воєнної лексики не обмежується її застосуванням тільки фахівцями військової сфери. Наразі воєнна лексика перестає функціонувати лише у вузькоспеціальних контекстах, вона присутня у щоденному вжитку дипломатів, політиків, журналістів, а також пересічних громадян. Як уже було зазначено, окрім термінів, до української воєнної лексики входять стилістично марковані слова та словосполучення. Стилiстично марковані лексичні одиниці у складі воєнної лексики характеризуються такими ознаками:

1) такі лексеми здебільшого виникають серед особового складу збройних сил та деякою мірою є незрозумілими у застосуванні поза межами збройних сил, проте вони можуть розширювати сферу свого використання завдяки активній комунікативній взаємодії у сучасному інформаційному просторі;

2) до стилістично маркованих лексичних одиниць належать лексичні одиниці різноманітного емоційного забарвлення;

3) серед таких лексичних одиниць переважають лексико-фразеологічні одиниці, що не зрозумілі або мало зрозумілі для людей, не пов'язаних із військовою галуззю [4].

У більшості випадків стилістично марковану воєнну лексику поділяють на розмовну лексику, військовий сленг та військові неологізми. Наприклад, військовий сленг охоплює майже всі сфери військової діяльності та представлений лексичними одиницями, що володіють яскравим емоційно-оцінковим забарвленням, віддзеркалюють військові реалії та побут, застосовуються головним чином у військових колах, проте відомі всім носіям мови та вживані під час комунікації для експресивної функції [6, с. 106]. До найпоширеніших сленгізмів належать наступні: «муха», що позначає ручний протитанковий гранатомет, «птичка» – безпілотний літальний апарат, «таблетка» – медична машина, що представлена в таких версіях: мікроавтобус, фургон, вантажівка з приводом на всі колеса, санітарний автомобіль, «Буратіно» –

військові, які свою заробітну плату витрачають на непотрібні речі впродовж перших двох днів після отримання тощо.

Також на сучасному етапі активно функціонують у мові військові неологізми, які відрізняються оригінальністю. Зокрема, часто фіксуємо неологізми на позначення способу ліквідації загарбників («застінгерити», «забайрактарити», «заджавелініти»), в основі яких лежать назви відомих зенітно-ракетних комплексів, керованих ракет або протитанкових ракетних комплексів. Досить цікавим є словосполучення «відправити на концерт Кобзона», що також має значення «убити росіянина, відправити його вслід за покійним співаком Йосипом Кобзоном».

Отже, у результаті здійсненого дослідження, приходимо до висновку, що сучасна воєнна фахова мова динамічно розвивається та вдосконалюється, віддзеркалюючи стан військової науки. Під поняттям «воєнна лексика» розуміємо специфічний прошарок лексичних одиниць, що обслуговують особливу галузь діяльності людини – військову справу, охоплюючи військово-прикладну термінологію, стилістично марковані та емоційно-забарвлені лексичні одиниці. Сьогодні в науковій літературі можна простежити відсутність єдиного загальноприйнятого підходу до класифікації воєнної лексики, існує багато різноманітних думок. Вважаємо, що кожна з пропонованих науковцями класифікацій є значним внеском у сучасну лінгвістичну науку, що сприяє подальшим мовознавчим пошукам та поглибленому вивченню воєнної лексики.

Список використаної літератури

1. Василенко Д.В. Англомовні лексичні інновації військової сфери, утворені шляхом словоскладання. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Філологічні науки». 2008. С. 41–47.
2. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Київ : Вища школа, 1999. 207 с.
3. Дмитрук О. Маніпулятивний потенціал неологізмів, що належать до воєнної лексики. Проблеми семантики слова, речення та

тексту. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2014. Вип. 32. С. 90–95.

4. Іграк К.Ю. Емоційно забарвлені елементи військової лексики. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2017. № 25. С. 55–59.

5. Кияк Т.Р. Фахові мови та проблеми термінознавства. *Нова філологія: зб. наук. праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. № 27. С. 203–208.

6. Кухарчук І. О. Принципи класифікації військової лексики в сучасному мовознавстві. *Вісник Глухівського НПУ ім. О. Довженка*. 2023. № 11. С. 105–107.

7. Литовченко І. О. Уплив екстра- та інтралінгвальних чинників на розвиток воєнної лексики української мови. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2014. Вип. 10. С. 75–83.

8. Лукіяничук Ю. О. Способи класифікації військових термінів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 66. С. 65–67.

9. Туровська Л. В. Дещо про генезис сучасної української воєнної термінології. *Наукові праці*. 2017. Вип. 54. С. 79–84.

10. Федоренко С. В., Бернадіна А. В. Загальна характеристика фахової мови воєнної сфери (на матеріалі англійської мови). *Нова філологія*. 2021. № 83. С. 257–262.

11. Царьова І. Російсько-українська війна (2014–2022): Слова, які набули нових значень. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6318/13353-1?Inline=1> (дата звернення: 10.01.2024).

12. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache: Eine Einführung. Tubingen: Gunter Naer, 1985. 308 s.